

BUDA FERENC

Szülőház, szülői házak

I.

Nyomban az elején – essünk túl rajta – tisztáznom kell: nekem *nincs szülőházam*. No persze nem azért, mintha szabad ég alatt láttam volna meg a napvilágot. Városi körülmények között ilyesmi már az én időmben sem volt szokásos. Tudniillik – irodalomkritikai besorolásaim egynémelyikétől merőben eltérő módon – én nem falusi, még csak nem is tanyasi, hanem városi gyerek vagyok, falun élő elődeimhez s atyafiságomhoz képest majdhogynem urbánus, s csupán azért nem egészen az, mivel szülővárosom nem kérkedhet az *urbs* rangjával. *Civitas* mivolta s elnevezése viszont nemcsak a lakosság gerincét alkotó cívisekre utal – akik sorába jómagam, sajnos, soha nem tartozhattam –, hanem a gazdaság, a közélet s nem utolsósorban a művelődés terén megmutatkozó polgárosultságra is. (Ez utóbbinak természetesen – mint mindennek a világon – a színe éppúgy megvolt, mint a fonákja, ám ezt most egyelőre hagyjuk.) Az első mondatban említett hiány okára rámutatva: azért nincs szülőházam, mivel az egykori DEMKE szülőotthont, ahol pontosan Kosztolányi Dezső halála napjának hajnalán világra jöttem (erről a fontos és fölöttébb elgondolkoztató egybeesésről – konstellációról – azonban a két eseményben személyesen érintettek egyikének sem volt *akkor* tudomása), évtizedekkel ezelőtt, még a nagy lendületű, de korántsem kínos aprólékossággal átgondolt szocialista város (át)rendezés hevében lebontották s eltakarították. Ez a huszárvágás – akárcsak a többi hasonló – tökéletesen beleillett az Internacionáléban megénekelt világprogramba: „*A múltat végképp eltörölni.*” Fellélegezhetünk, hogy e figyelemre méltó program – mielőtt még a Nagytemplomra, Kistemplomra, Kollégiumra, Városházára, régi Megyeházára etc. sor kerülhetett volna –, ha kissé megkésve is, de kifutott a történelem PC-jéből. (Van helyette másik – ez sem tűnik túlzottan tökéletesnek. De ezt is hagyjuk.) Akár szégyellhetem is magam, hisz azt se tudom, mikor lett oda a DEMKE. Egy hazalátogatásomkor egyszer csak azt látom, hogy nincs. Annyit még ugyanakkor megtudtam, hogy robbantani kellett: túlságosan jól volt megépítve. Létrehozói valószínűleg arra szánták, hogy fennmaradjon. Születésem körülményeiről röviden még ennyit: a hűs-hideg őszi idő ellenére az épület még fűtetlen volt. Meg is fáztam egy-kettőre olyan alaposan, hogy a torkomra gyűlt váladék miatt fuldoklási roham tört rám, fejjel lefelé lógatva fenekeltek vissza a túlsó partszegélyről.

Az eddigiek összegzéseként sem tudnék a legelső mondatban közöltektől eltérőt vagy annál lényegesen többet mondani. Szülőházról tehát, ami nincs, több szó ne essék. Eltérő a helyzet a szülői házakkal, vagyis azokkal a más-más időben használt különböző hajlékokkal kapcsolatosan, amelyekben életem kezdetétől fogva felnőttömig a szüleimmel együtt laktam. Hozzájuk sorolom – hisz a szülői ház rangja s méltósága nekik is kijár – azokat a jóval későbbieket, ahol már csak ők ketten laktak, magam s családom tagjai legfeljebb látogatóban, vendégként tárgyaltak náluk ideig-óraig.

Felidézhető emlékeim a legelsőkről nem maradtak. Ami keveset tudok róluk, azt a szüleim, elsősorban anyám szavaiból tudom. A város Piac utca–Péterfia utca–Simonyi út jelölte főtengeletétől kelet felé leágazó mellékutcákban s ezek mellékutcaiban voltak e keserves, ideiglenes szállások – egytől egyig mind pincében. Az Ajtó utca négy alatt – most eszmélek csak rá: ha nem is épp itt, de *ide*-születtem, voltaképp akár szülőházamnak is tekinthetném – annak a tanítócsaládnak a szívességéből húzódhattunk meg egy időre, akiknél anyám teljes elárvulta után kamaszkorától az én születésem időszakáig előbb pesztonkaként – hogy a mai fiatalok is megértsék: *baby-sitter*ként –, majd házi cselédként szolgált. (Ez utóbbi foglalkozást-beosztást azonban már nincs kedvem megmagyarázni.) Derék, jószívű emberek voltak Varga Miklósék, Isten áldja meg őket.

Az Eötvös utcai pincehelyiségért már lakbért fizettek a szüleim, a Meszena utcának a bérleti díját pedig anyámnak kellett ledolgoznia. Sokszor elpanaszolta szegénykém, milyen irgalmatlanul kihasználta, kiszípolgozták: nap mint nap véresre mosta-dörzsölte a kezét, mert a takarításon, meszelésen, egyéb házbeli és ház körüli munkákon kívül arról is neki kellett gondoskodnia, hogy a pincérként dolgozni járó házigazda minden reggel frissen mosott, keményített, vasalt fehér inget ölthessen magára. Totyogni kezdő, alig egyeztetendő voltam ekkoriban, s a háziasszony megtiltotta, hogy fenn az udvaron, a szabad ég alatt mászkáljak: „Még beletaposna ez a kölyök a virágágyásokba!” (Amelyek gondozása, rendben tartása úgyszintén anyám kötelessége volt.) Így aztán – ugyan mi mást tehettem volna? – a pince agyonkoptatott lépcsőjén tanulgattam, hogy négykézlábról két lábra egyenesedve valahogy talpon maradjak ebben a világban. Egyik korai versem – *Pincelépcső* – állít emléket ennek a példázatszerű pályakezdésnek.

Egy ideig laktunk még a város déli részén, a vasúton túl elterülő Homokkertben is, ennek körülményei, részletei azonban kifakultak az emlékezetemből, ami pedig úgy-ahogy megmaradt, az is egybemosódott későbbi látogatások pillanatképeivel. (A Homokkert sok évvel utóbb, már a felnőttkor küszöbén jutott fontos érzelmi szerephez forrongva-erjedve alakuló életemben, de most még nem tartunk ott.)

Az a lakhelyünk, amelynek időszakából már nem csupán emléktöredékek, de összefüggő részletek, kerek történetek s a helyszín csaknem pontos képei is rögzültek bennem, a Vágóhid utca 1. szám alatt volt. (A szó szoros értelmében *alatt*:

számunkra itt is legalul jutott hely. Ezt azonban nem felpanaszlásképp mondom: lakásunk elhelyezkedése híven tükrözte társadalmi helyzetünket, ráadásul nagy szerencsénk is volt, hogy egyáltalán hozzájuthattunk.)

A Nyírségből, nincstelen szegényparaszti környezetből elszármazott apámnak nem kevés hányattatás, ínség és létbizonytalanság után – korábbi katonai feljebbvalója s egyben későbbi jóakarója, Kupinszky tanácsnok úr támogatásával – sikerült a város szolgálatába szegődnie: hivatalsegéd, hagyományos debreceni elnevezés szerint *városi hajdú* lehetett –, ha nem is épp az árkádos, méltóságos nagy Városházán, de annak egyik fontos hivatalában, a Vágóhid utca legelejére kihelyezett ún. I. fokú Szociális Ügyosztályon. Amint az intézmény elnevezéséből is kitűnik, e hivatalban szociális ügyek – segély- és egyéb kérelmek iktatása és elbírálása, szegénységi bizonyítványok kiállítása stb. – intézése történt. Szegény ember akkoriban is több volt, mint gazdag, így a folyosón reggeltől délutánig ott rostokoltak a sorsukat vonzó, sorukra várakozó ügyfelek, s az ócska íróasztalokkal, telitömött iratszekrényekkel s rozoga székekkel berendezett irodahelyiségek alkalmazottai rendszerint el voltak látva tennivalóval. Az előírt higiénia végett a folyosó sarkaiban köpöcsészéket helyeztek el. A levegőt átjárta, telítette az olcsó, silány dohányfüst, a hitvány, viseltes, többnyire szennyes és nem ritkán esőáztatta gúnyák szaga, a fürdővizet csak nagyritkán, pipereszappant pedig sose látott emberi testek nehéz kipárolgása. Ezt az illatvegyületeket tökéletesen kiszűrőztetni nem lehetett, a falakba ivódva folyton ott lebegett a folyosókon, csak a megszokás révén vált idővel szinte észrevehetetlenné.

Egyébként a hivatal nevét soha nem hallottam teljes egészében kimondani. (Hogy ekként hívják, csak valamikor ötéves korom tájékán jutott a tudomásomra: ekkor már ki bírtam betűzni az épület homlokzatára erősített tábla feliratát.) Tömören, kurtán, takarékosan csak így emlegették: *elsőfokú*. „Megyek már az elsőfokúba!” Pontosításul a tájékozottabbak azonban még azt is hozzáfűzték: „A Vágóhid ucca egybe, a régi bábaképezde helyin.” Korábban ugyanis leendő szülész-nőköntő oktatására szolgáló intézmény működött az épületben, az elsőfokú az ő helyüket foglalta el. (Hogy aztán a bábaképzést hol folytatták Debrecenben, azt már nem tudom. Valószínűleg a klinikán.) Hármunk akkori és további sorsa szempontjából tekintve a lényeg az, hogy apám itt kapott végre állandó munkát. Dolga az volt, hogy rendben tartsa az irodahelyiségeket, télidőben befűtsön, de rábízták azt is, hogy ügyiratokat kézbesítsen, illetve továbbítsen más, illetékes hivatalokba. Munkáját mindenkor kifogástalanul végezte, ezért megbecsülésben volt része. Az idők során változó munkakörökben ugyan, de végig a várost szolgálta, s kerek harminc esztendő múltán a város szolgálatából vonult nyugdíjba. (Most veszem csak észre: kezdenek úgy alakulni ezek a mondatok, mintha valami kérelemhez vagy folyamodványhoz csatolt önéletrajzot fogalmaznék. Nem csoda: valaha elég sok effélét kellett kiizzadnom, ezenfelül pedig bizonyára a fenti szöveggörnyezet sugallata sincs hatás nélkül.) Apám fize-

tése nem sok volt ugyan – ha jól emlékszem, havi 30 pengővel kezdte, s ennyiből egy háromtagú család még az akkori árak mellett sem tudott volna megélni –, de ehhez járt még neki két rendbeli, téli és nyári egyenruha, télre még csizma s egy sötétkék posztóköpeny is, meg – ami nekem mind közül a leginkább tetszett – egy katonatiszti csákóhoz hasonló sapka, elől felékesítve a város főnixmadaras, zászlós-bárányos zománccímerével. Őszi, téli estéken gyakorta elnézegettem, ahogy egy vonalzóból fabrikált segédeszköz gondos alkalmazásával – ez akadályozta meg, hogy tisztítószer csöppenjen a posztóra – a köpeny sárgaréz fülesgombjait szidolozza, fényesítgeti. Ám ami a család szempontjából rézgombos posztóköpenynél, címeres csákónál is százszorta többet ért: beköltözhattünk az épület alagsorában a tüzelőtároló melletti tágas, viszonylag világos és ami korábbi pincelakásainkhoz képest ugrásszerű minőségi változást jelentett: teljesen száraz helyiségbe. Hogy mi lehetett azelőtt? Bizonyos jelek – a lefolyós falikút, a betonpadlat s a jól szellőztethetőség – arra engedtek következtetni, hogy minden valószínűség szerint mosókonyha volt, a bábaképezde mosókonyhája. Törődtünk is vele! Nyomorúságos vándorlásaink után végre biztos fedél volt a fejünk felett: számomra az első emlékezetes szülői hajlék.

Emlékezetem zugaiból próbálom összeszedgetni, milyen is volt. Nem lesz könnyű: az idén, 2004-ben 63 éve, hogy elköltöztünk onnét, s azóta egyszer sem jártam abban a házban. Legutóbb arra vetődvén csak annyit észleltem, hogy még megvan, de nem álltam meg, hogy bemenjek vagy legalább kissé tüzetesebben szemügyre vegyem: sietnem kellett a vonathoz. A mi lakásunk – mint már említettem – a magassíkföldszintes épület alagsorában volt. Ha jól emlékszem, valamely oldalsó be-, illetve lejáraton lehetett megközelíteni. Emlékezetem egy tágas helyiség képét őrizgeti, de az is lehet, hogy csak akkori szemem látta annak, hisz maga a ház is mintha kissé összezsugorodott volna azóta. Mégis úgy gondolom, lehetett olyan 18–20 négyzetméternyi. Padozata beton, falai fehérre meszelve, dongaboltozatos mennyezetének íve azonos volt a széles, magas ablaknyílásával. Az ablak egyébként az ajtóval szemközti oldalon volt s a kertbe nyílt, nyugati irányban. A berendezés? Annyi bizonyos, hogy volt egy hideg vizes falikút, sárgarézcsappal, negyedgömbalakú lefolyómedencével, de napi használatra mindig a kézománccos ceglédi kannát – a *bádogot* – eresztettük teli vízzel. Ha kellett, abból öntöttünk. Ha kifogyott, hát engedtünk bele megint. „Eriggy csak kisfiam, szorítsd ki a levegőt abból a bádogból” – hangzott a felszólítás, amidőn már én is elbírtam a kanna súlyát. A víz tehát készen várt bennünket új szállásunkon. S a tűz is: már odaköltözésünkkel benn állt egy jókora öntött vaskályha – Kalor márkájú, készült Salgótarjánban –, kisélesedő kupolája stilizált lángnyelvekkel díszítve. (Hasonló alakú s méretű kályhával legközelebb a kerekgyháza-alsópusztai iskolában hozott össze a sors csaknem három évtizeddel később, ám annak egy egész tantermet kellett befűtenie, s ott a falon – nem úgy, mint a Vágóhíd utca egyben – hiába kerestem volna a villanykapcsolót. De ez már egy egészen

más történet.) Szerettem nézni téli estéken, a leszálló szürkület homályában, amidőn takarékosagból még halogattuk a villanygyújtást, hogy a jól megrakott vaskályha oldala helyenként meggyipirosra izzik, hallgatni a belsejéből felhangzó mély duruzsolást, majd később, amikor a parázs már leroskadt s az ablak néyszöge meg a kályha oldala egyaránt elsötétült, a tetejére készített vizesfazék álmosító sziszergését. Kedvezményeink közé tartozott, hogy fűthettünk a hivatal szénéből. A kétlábú ferde állású fekete szeneskanna meg a vaslemezből sajtolt szeneslapát – szakasztott ilyet használunk ma is – telente ott állt a kályha ajtó felőli oldalánál. Ami a berendezés többi darabját illeti, az a mi hozományunk volt. (Pontosabban szólva anyámé: félrerakott fillérjeiből szinte mindegyiket ő szerezgette be, a nagyját még lánykorában, a többit apránként később.) No, lássuk csak, mit s mennyit tudok most összeszedni közülük. Fejtől való véggel szorosán a jobb oldali falhoz tolva egymás mellett állt két ágy, bennük egy-egy jól megtömött szalmazsák. (Szárított tengeri fűvel – afrikkal – töltött matraca nekünk nem telt, a szivacsból szabott ágybetét pedig az úri házakban is ismeretlen volt: azt csak jóval később kezdték el gyártani.) Ágyneműtartó akkortájt nem volt még divatban, a párnákat-takarókat reggelente – némi szellőztetés után – szépen be kellett ágyazni s takarosán leteríteni egy kizárólag erre a célra szolgáló ágyszerítővel. Ebből – gondolom – kitalálható, hogy a bevetett ágyra napközben ráheverni nem lehetett s főleg nem illett. Ilyesmi csak akkor fordulhatott elő, ha a család valamelyik tagja megbetegedett. A szobának ugyanazon felében, ám az ágyaktól tisztességes távolságban állt még egy fekhely: egy ócska sezlon. Ezen én aludtam éjszakánként, sőt eleinte délután is egy kicsit, de ez utóbbit nem szerettem, mert sajnáltam rá az időt. A két nagy ágyhoz tartozott még egy akasztós-fiókos ruhásszekrény – *sifon* – meg egy négyzetlapos, de szükség esetén hosszabbra széthúzható asztal négy székkal. A szobabútor, melynek minden darabja – a négy szék kivételével – fenyőfából készült, szép halvány korallpiros színre volt festve, pompásan mutatott a fehér fal háttérében. (Sok évvel később ezeket – miután alaposan megkoptak – anyám átfestette kávébarnára; erről a még mindig meglévő székek tanúskodnak.) Mi is volt még? Persze: a konyhai berendezés. Mindekelőtt egy takaréktűzhely – *spór* – a helyiség balfelében, a kályha mellett. Anyám télen-nyáron ezen főzött, a kályha csak a leghidegebb időszakban segített rá a fűtésre. (Az imént alighanem tévesen emlékeztem: az a sziszergő vizesfazék mégsem a kályha, hanem a tűzhely tetején állott a mindenkori melegvíz-tartálékkal.) Úgyszintén bal oldalt, a fal mellé tolva egy fiókos asztal, két hokedli meg egy álló polc (*telácsi*), az edényekkel. Volt még egy befűrt-terpesztett lábú kicsi szék, támla nélkül, lapja közepén egy akkora réssel, ahová épp befért a tenyerem: ezen én szoktam elüldögélni. A fekhelyem mögötti falat fehér pamutvászon falvédő takarta, beszegve, kihímezve virágmintákkal, gyerekfigurákkal: anyám egyik első kézimunkája, szüleim halála után még a kezembe akadtak rég ronggyá foszlott maradványai. A tűzhely – vagy a konyhaasztal? – fölött szintén egy alakos-

felíratos falvédő. Kopottas rongyszőnyeg volt az ágy meg az én fekhelyem elé leterítve. Később ez az utóbbi átadta helyét egy saját tartású házinyúl lenyúzott s kifeszítve megszáritott irhájának. (A nyulat apám a szomszédos szenespince előterében tartotta, egy lécekből-ládából összeeszkábált ketrecben. Fűvel, zöldség-hulladékkal, száraz kenyérhéjjal etette. Etetéskor egyszer az ujjába harapott a nyúl, emlékszem rá, hogy apám nagyot kiáltva szitkozódott, még a szavak is megragadtak a fülemben, ám azokat most nem írom le ide. Kellemes volt a nyúl bőrt meztelen talppal végigsimogatni. Lefekvéskor, felkelés után ennek mindannyiszor módját is ejtettem.)

A Vágóhíd utcai évekből – merthogy itt már nem csupán hónapokig, de évekig laktunk, hogy pontosan meddig, azt ugyan nem tudnám megmondani, de két karácsonyra biztosan emlékszem – hosszan folyamatos történeteket ha nem is, de számos eseményt, jelenetet, felvillanó képet, mozzanatot, arcot, sőt nevet, s főleg érzést, hangulatot őrzök magamban.

(Ez utóbbi két fogalomkor kapcsán ébredek tudatára, hogy legkorábbi marandó emlékem nem valami esemény, még csak nem is életkezdetem valamely színtere vagy szereplője, hanem egy érzés: az elveszettség, az elhagyatottság zsigerekig átélt állapotának érzése, amidőn úgy másfél-kétéves korom körül anyám kinn feküdt a klinikán vörhenyben. Ez az egyébként általában enyhe lefolyású gyermekbetegség – ha mégis megkapják – a felnőtteket eléggé leverheti a lábukról. Ő is így járt. Hetekig – de inkább hónapokig – nem lehettem vele, a betegség fertőző volta miatt még a közelében sem. Keresztanyámék erre az időre magukhoz vettek ugyan a nagy családba, de hogy volt, mint volt náluk, én abból a világon semmire sem emlékszem, csupán a később is vissza-visszatérő nyomasztó rémálmaimra, az elanyátlanodottság külső sötétséggel vetekedő kárhozatára.)

Az épülethez tartozó teleknek a Wesselényi utca felé eső részét füvesítették, néhány fa is álldogált azon a nem túl nagy, de az én szememben hatalmasnak tűnő területen. Időnként jött egy idős napszámosember, s a nagyra nőtt füvet lekaszálta. A fák közül egy hosszú tűlevelű, felcsupaszodott törzsű feketefenyőre emlékszem, bóklászásaim közben szívesen szedegettem alóla a szétterpedt pikkelyű lepetyogott fenyőtobozokat a targoncámba. Ezek aztán egy időre a fásládában kötöttek ki, majd a tűzhelyben vagy a kályhában fejezték be pályafutásukat. Ahogy e sorokat írom, elfog a bizonytalanság: az a fenyő valóban az udvaron állt-é? Vajon nem a nagyverdei tenispálya mellől, számos társa közül helyezte oda a tér s idő síkjait olykor szeszélyesen átrendező emlékezet? Nem tudom. Mint ahogy az ostorfák ottlétére sem mernék megesküdni. A gyöngyvesszőbokrokéra viszont igen! Már csak azért is, mivel – többek közt – megmaradt egy féltényérnyi amatőr felvétel, amint ott állok kicsípve, megfésülve, kezemben egy pettyes gumilabdával az egyik tetőtől talpig virágba borult gyöngyvesszőbokor előtt a tavaszi vöröfényben.

Talán épp ugyanezen tavasszal kaptam ajándékba egy kis naposcsibét. A fekete-pihés – minden bizonnyal kendermagosnak készülő – pöttömnyi baromfi az éjszakákat egy kartondobozban töltötte, napközben viszont a kertész-kötényem zsebébe rakva kivitem a szabadba, hadd csipegessen a fű között. Hosszan elnézegettem, hogy parányi lábait felnőtt tyúk módjára használva mint kapirgál. Meg-megszólítottam, ő a fejét oldalra billentve felpislantott rám borsszemnyi fényes szemével, néha visszapittygett – jól elbeszélgettünk kettesben. A felnőtt társadalommal való első szembefordulásom – vagy inkább hátatfordításom? – is e pelyhes aprójószág miatt esett meg. Egy délelőtt anyámmal együtt benyitottunk valami végett az egyik irodába. Kivételesen épp nem volt ügyfélforgalom, s a hivatalnokok ezt kihasználván nekiláttak tízórazni. Az én csibém kíváncsian tekingetett kifelé a kötényzsebből, mire egyikük – a nevére is emlékszem: Darvasi bácsi, csontos, széles állkapcsú, nyírott bajszú, enyhén kopaszodó férfiú – a tinta-foltos íróasztalra terített szalvétáról, egy szelet kenyér s egy darab megkezdett paprikás szalonna mellől lekerekített pengéjű konyhakést emelt fel:

– Ide azzal a csirkével, hadd vágom el a nyakát!

A jelenlévők kívülem mind nevettek, én azonban halálos komolyan vettem a tréfának szánt fenyegetést s hangosan tiltakozva, tenyeremmel a kiscsibémet eltakarva fordultam ki az ajtón.

A csibe további élete, sorsa homályba vész.

Mint fentebb már említettem, a Vágóhíd utcán emlékezetem szerint két karácsonyt éltem meg. Ha mégis hármát, úgy az elsőt bizony felitta előlem az idő, hisz a másik kettő némely részletei is ma már egymásba tűnnek, átfedik egymást, esetleg felcserélődnek. Egyik ilyen korai részlet: anyám karjára emel, hogy közelebbről megsejmelhessem az ablak alá tolt asztalon álló, gyertyákkal, szaloncukorokkal, apró piros almákkal, aranydiókkal, angyalhajjal és csillagszórókkal pompázatos karácsonyfát. Máig orromban érzem a gyantaillatot s a sziporkázva égő csillagszórók puskaporszagát. Közben látom, hogy apám az én angyalhozta parafadugós puskámmal huncutul megcélozza a legközelebbi gyertyát s belepukkant a lángba. Valami nagy dologra számítok a lövés következtében, de semmi különös nem történik: a gyertyaláng épp hogy megrebbenve vígan lobog tovább. „Vásottabb, mint egy gyerek!” – csóválja fejét rosszallóan anyám. Másik jelenet-sor, alighanem már a következő karácsonykor: anyám estefelé elküld bennünket hazulról. „Most eriggyetek ki szánkózni” – s mintha valami titkot rejtegetne, apámra hunyorít. A maga készítette, támlás kisdeszka szánkóra apám pokrócot hajtogat: „Ülj rá szépen!” – azzal nekiindul s előbb lépésben, majd futva húz, húz maga után a gázlámpafényben tündöklő, behavazott Attila téren, Szent Anna utcán fölfelé meg vissza. Csizmája talpára vastagon rátapad a hó, ha akarom, most is látom, ahogy a két fehér talp felváltva, ütemesen fel-felvillan előttem a szánkúzó zsineg szűkülő keretében. Hosszan bámulom a szállingózó majd leérkezvén lazán megülő hópelyhek varázslatos csillogását, mígnem egy hirtelen kanyar,

s én szánkóستul-pokrócostul beleborulok egy magasra fellapátolt, puha hókupacba. Hangosan kacagunk mind a ketten, apám megmosdat a hóban, arcába-nyakába én is két kézzel szórom a havat. Ahogy kipirulva, lecsendesedve ballagunk befelé az utcáról, az ablakunk elé érve lopva, félszemmel lesandítok az áttetsző függönyön át. Odalent bizonyára anyám rendezgeti az ajándékokat, ám én nem őt látom az asztal mellett, hanem egy nagy szárnyú, hófehér hosszú ruhás angyalt homlokán csillaggal, amint suhogó selyempapírokat bontogat-hajtogat gondosan. A látványról azonban nem szólok senkinek.

Sokáig hittem a karácsony és egyéb ünnepek csodáiban, sőt amidőn felvilágosultabb – már idejekorán kiábrándult – társaim szavai nyomán ébredezni kezdett bennem a kétely, én még akkor is erővel hinni akartam. Képzelt és elhitt káprázataim végleges, könyörtelen lenyakazása esztendőkkkel később, 44 őszén következett be. Nyár dereka óta a közeli Alsójózsán lakó rokonaink házában találtunk menedékre az egyre gyakoribb bombázások elől. Apám akkor már majd másfél éve a fronton szolgált, debreceni kis lakásunkat (a Vágóhid utcai után következőt) találat érte, kettőnknek anyámmal nem is volt hová mennünk. Én elég jól elvoltam a kertés falusi portán, addigra a folytonosan megismétlődő veszélyekhez is kellőképpen hozzáedződtem, s bár a tanítás még jó ideig szünetelt, egyáltalán nem unatkoztam. Napközben mindig akadt tenni-vennivaló, esténként pedig – míg csak el nem kellett rejteni őket a rettegett orosz katonák elől – eladósorba kerülő unokanővéreimmel felváltva Jókai-regényeket olvastunk fel a családnak a füstölgő, pislákoló – és bűdös – olajmécses világánál, esetleg verseket mondtunk, vagy egyszerűen csak beszélgettünk hol erről, hol arról. (Szinte érthetetlen, hogy bírtak meglenni az akkori emberek televízió nélkül...) Egy este a lassacskán közelgő karácsony került szóba, s én valahogy hangot adtam az angyalok ajándékhhozó szerepébe vetett hitemnek. „Ugyan már! – vágott közbe a nálamnál jóval serdültebb, ráadásul roppant józan nevelésű lányok valamelyike. – Te még elhiszed ezeket a butaságokat? Iszen anyád készíti a karácsonyfát meg az ajándékot is!” – „Dehát én... én láttam is, ahogy az ablakon berepültek.” – „Mi a csudák repültek be?” – „Hát az angyalok. Egy angyal.” – „Még hogy angyal! Biztos a légnymás vágta be az ablakot!” – és kacagtak, vihogtak csúfondárosan. Több szavam nem volt. Hallgattam, mint akit leforráztak.

Térjünk most azonban vissza a Vágóhid utcára. Ez az utca a város tengelyéből leágazó Szent Anna utca folytatásaként tart kifelé a városból kelet-délkeleti irányban. Közül a Szent Anna utca kiöblösödő vége már más nevet visel: ez az Attila tér, kellős közepén a tornyos-gömbkupolás görögkatolikus templommal. Az Attila térbe észak felől három utca torkollik: a Hajnal utca (amelyen továbbhaladva s utunk a Rakovszky utcán folytatva kijutunk az Árpád térre, onnét pedig egyenesen a Nyíregyháza felé vezető Kassai útra), valamint a tér nyugati csücskét közös szeglettel érintő Baross Gábor és Nap utca. A Hajnal utcával épp átellenben a Wesselényi utca visz a Nagyállomásra, illetve a sínek felett átívelő vasúti

felüljáróra: a Nagyhídra. A Nagyhídon túl a Mikepércsi úttól balra a Homokkert, majd a Kerekestelep, jobbra a Boldogfalvi kert, az Epreskert meg a repülőtér, s már kinn is vagyunk a városból, s elindulhatunk Mikepércs, Sáránd, Derecske, Berettyóújfalu felé. A Homokkertet és a Kerekestelepet rézsút kettéválasztó Monostorpályi út mentén volt gyerekkoromban a Várad utcai temető. Ide ki-kijártunk anyámmal – míg a temető megvolt – számomra ismeretlen nagyapám s nagyanyám sírjához. Úgyszintén ezen az úton működött, de még anyám gyerekkorában, tehát a múlt század elején az egykori járványkórház. Ma ezek helyén a Debreceni Konzervgyár található. A Nagyhíd egyébként sétáim egyik igen kedvelt színtere volt akkoriban, természetesen anyám társaságában: a vaskorlátra felkapaszkodva szívesen elidőztem ott, hosszan bámulva-nézegetve az alatt húzódó, fényesre koptatott sínek sokaságát, a hol erre, hol arra dübörgő-kattogó szerelvények hosszú sorát, élveztem, ahogy a hatalmas, duhogó-prüszkölő gőzmozdonyokból feltörő sűrű pára fehér felhőgomolyba bugyolál bennünket, sőt még a kéményükből feketén kicsapó kőszénfüst csípősen köhögtető szagát is szerettem. Valószínűleg azért, mert mindez az utazás képzetével kapcsolódott össze bennem. A hídkorlátnak támaszkodva sokszor elábrándoztam rajta, hogy valamelyik lassan elhúzódtó-tolató nyitott tehervagon rakfelületére, a deszkarakások, ponyvával letakart gépek, a kőzúzalék- vagy szénrakomány közé merészen leugorva elutazom valahová – magam se tudom, hová: az ismeretlenbe. Ábrándjaim valóra váltásától a kéz-, láb- és nyaktöréstől való rettegésen kívül még az is visszatartott, hogy tudtam: anyám igen sírna utánam. Mire is emlékszem még a környéken? Hozzánk közel, a Wesselényi utca bal oldalán állt a csendőrlaktanya, a Vágóhíd s a Wesselényi utca találkozásánál pedig Lőrinczi néni kis bódéja, mindenféle szem-szájnak ingere portékával: mint az ördögi kísértések megtestesítője. A Vágóhíd utca egyébként már a külvárosba vezetett. Kifelé haladva olyan fontos létesítmények helyezkedtek el itt, mint a – napjainkban épp megszűnőben lévő – Dohánygyár, a Baromvásártér (ahová a negyvenes évek közepétől évi rendszerességgel kijártunk a szüleimmel, hogy megvegyük a hizlalásra szánt választási malacot), maga az utcanévadó Vágóhíd, nem utolsósorban pedig a DVSC sporttelepe a focipályával: fényes kilátásokkal amúgy sem kecsegtető labdarúgópályafutásom korai s egyben végleges megszakadásának színterével. (Ahol is nyolcadikos koromban az osztálytársaimmal vívott nemes küzdelem közepette egy közeli kemény passzal úgy ágyékon találtak, hogy örökre elment a kedvem a sportok legnépszerűbbikétől. Osztálytársunk, a közülünk nem csupán természetével, de kiváló labdatehetségével is kimagasló Móré Rudi ezt úgyis különkül csinalta mindnyájunknál.) A Vágóhíd utca aztán belefutott a Diószegi útba s kivitt a városból, ám az a tájék akkor nekem még a világ végét jelentette, az ismeretlen Óperencián túli tartományokat. Gyerünk hát megint visszább. Volt a Nap utca sarkán egy suszterműhely. Számomra azért maradt emlékezetes, mert életemben először annak a feliratát olvastam le fennhangon s nyilvánosan, a járókelők füle-

hallatára: „CIPÉSZ”. Folytatván a körsétát hajdani lakhelyünk közelében, nem nyelhetem le a beszámolót első elkövetett – a vagyon elleni bűncselekmények kategóriájába tartozó – vétkeimről: helyszíneik ugyanis e körzetben találhatók. (Lám: a tettes még akár 65 év múltán is visszatérhet tettei színhelyére.) A legelső büntett egy hentesüzletben esett meg, a Szent Anna utca vége felé, úgy három-éves korom körül. Anyám kíséretében léptem be a helyiségbe, s míg ő a pultnál vásárolt valamit – valószínűleg levesnek való csontot –, én a fényes, hegyes kampókról csüngő kapósabb árut vettem szemügyre. A kolbászok sajnos túl magasra voltak akasztva, ám egy hosszú, tenyérynyi széles paprikásszalonna vége épp ott lógott az orrom előtt. Két kezemet hátrátéve lehajoltam hát s alaposan megrágcsáltam a puhára abált, pirosra kikent, sós-paprikás-fokhagymás szalonnacsík legalját. Anyám szégyenkezve mentegetőzött, s bár az aznapi vásárlás tervei közt ez nem szerepelt, kénytelen volt levágtatni s megvenni a szalonna rágott végéből vagy öt dekányit, nekem pedig pirongató szavak kíséretében tudtomra adta, hogy a máséhoz nemcsak kézzel, de szájjal is tilos hozzányúlni. Valamikor 39 őszén történhetett ez. Egy év sem telt el, s újabb büntett került a rovásomra. Az említett hentesüzlet közelében volt egy fűszer- és vegyeskereskedés is, Szabó Pista bácsi boltja. Rendszeresen idejártunk vásárolni, közel is volt, akkoriban a forgalom sem veszélyeztette egy kisgyerek biztonságát az utcán, így hát anyám egy napon kezembe nyomott 4 fillért:

– Menj el szépen kisfiam a Szabó Pista bácsi boltjába és vegyél két deka pirospaprikát. Vigyázz magadra, mielőtt lelépsz a járdáról, állj meg és nézz jól körül, nem jön-e valami. Na eredj szépen.

El is indultam, markomban a két darab kétfilléressel. Csakhogy az utam épp a Lőrinczi néni bódéja mellett vezetett el, valahogy úgy kanyarodott. Muszáj volt megállnom egy kicsit, hogy megnézzem a kis bódé ablakában kirakott finomságok csábító kínálatát. Volt ott mindenféle jobbnál jobb dolog: fedeles üvegekben különböző fajta színes cukorkák, pohárba állított csavaros árpacukor rudak, fűtyülős cukor, piros kakasforma nyalóka, fekete bocskorszív-cukor, fonott kalács, gyümölcsök – el tudtam volna nézegetni órákon át. Darázs donogott a bódé körül, a takaratlanul hagyott portéka egynémelyikére nagy boldogan egy-két légy is rátelepedett: szemlátomást ők is szerettek itt elidőzni. Lőrinczi néni – őszhajú, soványarcú, fekete fejkendő öregasszony – láttomra kihajolt az ablakon:

– Szerbusz Ferike, mit adjak neked?

– Kezit csókolom, Lőrinczi néni... Én... én egy olyat szeretnék – s üresen maradt kezemmel az egyik fonott kalácsra mutattam.

– Mutasd, mennyi pénzed van!

Mutatom s mondom is:

– Négy fillér.

– Hát az bizony kevés.

Gondolkodóba esem: ha a fonott kalács olyan drága, hogy nem telik ki a négy fillérből, akkor ez a mindenféle cifra színes cukorka még drágább lehet. Mit is vegyek hát?

– Tessék adni szilvát.

– Szilvát? – kérdez rá kissé kétkedve Lőrinczi néni.

– Igen.

– Jól van, add ide a pénzt. – Odaadom neki, ő meg egy barnás színű csomagolópapírból sebtiben hegyesvégű zacskót sodor, teleméri veresszilvával s ki nyújtja az ablakon: – Nesze. Szerbusz.

– Kezit csókolom! – köszönök el tőle, s mint aki jól végezte dolgát, a szilvát eszegetve elindulok hazafelé. A szilva túlérett, lottyadt, locsos, kicsikét gusztus-talan, engem azonban nemigen zavar az érzéki örömök élvezetében. Kezemben a megcsappant tartalmú zacskóval lépek be a szülői hajlék ajtaján.

– Na, megjöttél, kisfiam? – fogad örömmel anyám, majd a zacskóra pillantva elkomolyodva folytatja: – Mi van neked?

– Szilva, – mutatom oda neki a szerzeményemet.

– Hm. Szilva. Honnét vetted?

– Lőrinczi néni adta.

– Hát a paprika, miért elküldtelek, hogy vegyél, az hol van?

Csakugyan: hol lehet? Hát persze:

– Azt nem tudtam venni.

– Aztán miért nem tudtál venni?

Most már szinte megkönnyebbülten válaszolok:

– Azért, mert nem volt ott a Szabó Pista bácsi, – s már meg is jelenik előttem a bezárt boltajtó, üvege mögött az üres bolthelyiséggel, – be volt zárva a bolt.

– Jól van. Akkor add ide a pénzt, amit adtam.

Tenyerembe sandítok: üres.

– Nincs nálam a pénz.

– Hát hol van?

– Letettem odakint az ablakba.

És látom – sőt ma: 2004 februárjában is látom –, ahogy rövidnadrágosan le-guggolva a pinceablak széles párkányára helyezem a két darab kétfillérest. Egy-más mellett lapulnak, egyikük kissé még fényes, a másikuk fénytelen, barna.

Anyám kézen fogott:

– Gyere, kisfiam, nézzük meg, vajon ott van-e még.

Nem volt ott.

Beszerzőutam egyes állomásait ellenőrizvén egy-kettőre felgöngyöltette a bűn-eset részleteit. A nyomozás végeztével nem vert meg mégsem:

– Látod, kisfiam – mondta szomorúan, – kár volt hazudni. Én úgyis meg-tudom előbb-utóbb, ha nem mondasz igazat. A hazug embert hamarabb utolérík, mint a sánta kutyát.

A sánta kutyára való hivatkozás kiváltképp szíven ütött: nemrég láttam, hogy egy csapzott szőrű, sovány kutya kétségbeesetten, három lábon szalad az utcán, nyomában egy kiabáló, bőszen hadonászó emberrel. Nem mertem anyám szemébe nézni, csak álltam előtte lehorgasztott fejjel s kutyául éreztem magam.

Ha már az ifjonti vétkeknél tartunk: a legelsőre csak anyám elbeszélése nyomán emlékezem. Kétéves alig múlhattam, amidőn egy nap anyámmal együtt az utcán ballagtunkban elhaladtunk egy nyomorék, öreg koldus mellett, aki ráadásul cigány volt. Ott kuporgott ócska, rongyos gúnyájában a járda szélén, kalapját felfordítva kirakta maga elibé: abba gyűltek az adományok. Pár lépés után anyám megállt s kezemet elengedve így szólt hozzám:

– Nesze, kisfiam, tedd bele ezt a pénzt annak a bácsinak a kalapjába! – azzal egy kétfillérest kotort elő a pénztárcájából.

Én a tenyerembe szorított pénzdarabbal viasszaladtam a koldusig, ám amikor megpillantottam a kalap mélyén csillogó aprópénzeket, ahelyett, hogy kiegészítettem volna utasítás szerint az anyám-adta alamizsnával, két kézzel, mohón ki akartam markolni belőle még azt is, amit szegény öreg nagy nehezen összekéregedett. Hirtelen mozdulatomra a kalap felbillent, s az összes pénz szanaszét gurult belőle. Az öreg koldus jajveszékelni kezdett, s én sóváran néztem, anyám mint szedegeti össze neki szétszóródott keserves keresetét a földről.

(Szép kezdés, nem mondom: egy kifosztás, egy bolti lopás, majd hűtlen kezeléssel párosult sikkasztás. Azt azonban akkor még csak nem is sejtettem, hogy idővel ennél is többre viszem, s tizenhét esztendő múltán államellenes izgatás miatt zárnak börtönbe.)

Apámat tartalékos honvéd tizedesként ekkoriban többször is behívták katonának. A bécsi döntések s az egyre közeledő háború időszakára volt ez. Én azonban családunk meg-megbolygatott állapotának történelmi-társadalmi háttérét elég – hogy úgy mondjam – hézagosan ismertem, így hát lelkes csodálattal töltött el a fényesre kefélt katonabakancs, a takaros, lezárható zsebekkel ellátott, zöldparolis zubbony, az elől koronás gombbal, bal oldalt a rangjelzés csíkjaival díszített sapka látványa, s a beavatottak szűk körébe tartozónak éreztem magam, amidőn a széles derékszíjon függő szuronyt a tokjából kicsit kihúзва is szemügyre vehettem. Katonaélményeim tetőpontja azonban mégis az volt, amikor apámat a hozzánk közeli ún. Pavilon-laktanyában meglátogatván kaptam egy kis karéjt a sűrű belű, sötétbarna, enyhén savanykás ízű komiszkenyérből, majd a ragyogó sárgaréz katonatrombitába is belefújhattam. Máig nem tudom megfeyteni, pöttöm létemre hogy bírtam hangot kicsalni belőle.

Korai szerepjátékaim egyikében is katona voltam. Ennek kellékeit: a fentebb már említett parafa dugós puskát, egy játékkardot meg a piros katonasapkát elhozta nekem a karácsonyi angyal. Testvér, játszótárs híján csatáim, hadgyakorlataim magányosan folytak. Puskám parafa dugóját vékony zsineg kötötte össze a cső végével; gondolom azért, hogy el ne kallódjék. Ezt egy-kettőre eltávolítottam.

A bizonytalan röppályájú, csupán pukkantásra való parafa dugó helyett pedig inkább apró kavicsokat, pattogatni való tengeriszemeket használtam puszkagolyó gyanánt, ezekkel lövöldöztem az elképzelt ellenségre vagy a magam kitűzte célpontokra. Játékkardomnak – nyilván azért, hogy magamban vagy másokban kárt ne tehessen vele – sem éle, sem hegye nem volt, így nem nagyon tudtam vele mit kezdeni, főleg azután, hogy a hitvány, puha bádoglemezből készült penge el is görbült. Végképp kiábrándulván belőle, félrelöktem, még kézbe venni is átalítottam. A kis puskát viszont használtam buzgón s vitézül, egészen a tönkrementéig.

Mivel rendszerint csupán két személy – apám és anyám – volt közelemben, így a látható, vállalható, követhető példák is kettőjükben testesültek meg. Az, hogy a katona-mintakép bennem készséges utánczóra talált, természetesen fiú voltomból is adódik: mindegyik – vagy csaknem mindegyik – fiúgyermek átesik egy hosszabb-rövidebb ideig tartó harcok-korszakon. (Van jó néhány, aki ki sem lából belőle: ilyenekből lesznek – szerencsés esetben – a fegyveres testületek hivatásszerű, rátermett tagjai; a félresiklott sorsokat, balszerencsés eseteket most ne taglaljuk.) Kettőjük közül anyámmal volt erősebb, szorosabb, meghittebb a kapcsolatom, s ez talán némi magyarázattal szolgál egy meglehetősen szokatlan jelenségre: fiú, sőt vitéz katona létemre négyéves korom táján egy időben azt játszottam, hogy *anyuka* vagyok. (A kiemelt szó azért is különös, mivel én nem így szólítottam anyámat, hanem úgy, hogy *édesanyám*.) Jobb híján az anyám varrta, Mikulásra kapott hegyes fülű krampuszfigurát dajkálgattam nagy gondosan, sőt a hiteles megjelenés végett egy ócska terítőtől még szoknyát is kerítettem magam köré, amelynek szélét alaposan betűrögettem a mackónadrágom derekába, hogy le ne essen rólam. Anyám – talán azért, mert a nemi identitászavarnak egyéb jeleit nem észlelte rajtam, vagy pedig egyszerűen csak annak tekintette az egészséget, ami, azaz játéknak – meg sem kísérelte, hogy megakadályozza ténykedésemet. Hagyta, hogy kijátsszam magamat. Elvászott párnák, lepedők maradékából még egy hatalmas babát is varrt nekem, színes pamuttal szemet-orrot-szájat hímzett az arcára, ronggyal jól kitömte, majd takarosán beöltöztette két évvel korábban kinőtt ruhámba-cipőmbé, fejébe rakta a piros katonasapkámat – alig fél fejjel volt kisebb nálam ez a baba. Ezt karra venni, dajkálgatni már nem volt olyan egyszerű, de pompásan lehetett sétáltatni a pincelakás göcsörtösre kopott betonján, azzal a mély meggyőződéssel, hogy nemcsak úgy véletlenül akadozik az én agyonhasznált kiscipőmbé bújtatott lába kissé bamba tekintetű barátomnak, hanem maga rakosgatja előre szabályosan, egyiket a másik után. S így, szinte észrevétlenül eloszlott, átlényegült az én korai anyuka-korszakom. (Hogy aztán évtizedekkel később elkövetkezzék egy hosszan tartó apa-korszak, amelynek során kedvemre dajkálgathattam lányaimat s fiaimat egyaránt: jutott belőlük mindkettőnkre bőven, hála Istennek.)

Sűrű időszaka volt ez az esztendő addigi életemnek. Például meglehetősen kurtára szabott óvodáskorom is ekkor zajlott le. Vagy másfél hónapig jártam óvo-

dába. Emlékezetem s a kezem ügyében lévő várostérkép szerint óvodám a közeli Vígkedvű Mihály utcában volt, annak is a bal oldalán, a Szent Anna utca sarkától néhány háznyira. Az első egy-két alkalom kivételével, amidőn anyám elkísért s visszajött értem, oda-vissza egyedül tettem meg ezt az utat. Ehhez át kellett vágnom az eléggé széles és viszonylag forgalmas Wesselényi utcán, majd utamat a Szent Annán folytatva befordulni balra a második utcába. Nem sok kellemes élményem fűződik ehhez az óvodához. Egyszer például volt egy bábjáték előadás. Sejtelmem sincs róla, kik működhettek a kétfelől oldalt is elfüggönyözött paraván mögött, de eszembe sem jutott, hogy efelől bármi módon is érdeklődjem vagy kíváncsiskodjam. Én ugyanis Paprika Jancsi meg a többi ágáló, rikácsoló hangú figura ténykedésére úgy tekintettem, mint a szemem láttán megvalósuló mesebeli csodára. Nem emlékszem rá, ki volt az óvónénim, arra sem igen, hogy volt-e egyáltalán. Velünk ugyanis többnyire a dajka néni foglalkozott, egy széles, zömök termetű, kerek barna arcú, hátrasimított hajú asszony. Hogy aztán valóban foglalkozott-e vagy csak ott volt? Egy röpke jelenet máig előttem van: ül a dajka néni egy padon s konyhakéssel almát hámoz, a hámozott almát cikkekre vágja, kimagozza s egyenként odaadogatja egy kiválasztott kislánynak, a hosszan kanyarogva a kötényéig lelógó almahéjat pedig szétosztja a mellette ácsingózó gyerekek között. Nekem is idekínálja, de én elfordulok tőle: igazságtalannak tartom az egész eljárást. Szót azonban nem ejtek, csak hallgatok mogorván. Emlékszem még egy sovány, sápadt képű, verekedős fiúra, akit Bélának hívtak s egyszer engem is megütött. Első nyilvános megszégyenítésem is itt történt, ebben az óvodában. Nyakbaakasztós, kékre festett kis bádogtáskában vittem magammal hazulról mindennap az uzsonnámat (ott ugyanis nem kaptunk). Egyszer csak úgy játékból fogtam a kistáska szíját s elkezdtem vele körbe-körbe forogni. Roppant tetszett, ahogy a centrifugális erő – mit tudtam én, mi az, s hogy van-e ilyen egyáltalán – a táskát fölemeli s az vízszintesen pörög körülöttem. Ez az érdekes jelenség annyira lekötötte a figyelmemet, hogy csak a sikításra eszűdtem föl: a táska kemény sarka bizony alaposan fejbetalálta az egyik kislányt. Hiába hangoztattam kétségbeesetten, hogy én nem akartam: büntetésből ki kellett állnom középre. Igen, ott ez volt a szokás: a vétkest nem sarokba állították, ahol magába szállhat, hanem középre, hogy mindenki lássa a szégyenét. Ott álltam én is a csúfondáros vagy elítélő tekintetek kereszttüzeiben, s arcomra-szememre szorított kezemfejével törölgettem mind bővebben szivárgó könnyeimet. De még ez sem ért olyan lesújtóan, keservesen, mint egy másik, látszatra jelentéktelen eset. Ez - idő tájt legyintett meg először a szerelem fuvallata. Kerek arcú, sötétszőke – vagy világosbarna? – hajú leányka volt az illető, szintén olyan négyévesforma. Vonzalmunk kölcsönös lehetett, ami abból is megítélhető, hogy nemcsak az óvodában fogadta szívesen a közeledésemet; az is megesett, hogy amidőn odahaza, az Elsőfokú kertjében játszottam, egyszer csak megjelent valahonnét a Wesselényi utca felől, láttomra megállt, s aztán percekig ott barátkoztunk a kettőnket elválasztó

kerítés két oldalán. Egy hétfő reggelre nem száradt meg idejében mosás után az óvodába szánt ruhám, s anyám az otthon viselt, fakó, foltozott térdű mackónadrágomat s annak felsőjét adta rám, így indultam el hazulról. Az óvodába érkezvén nyomban megpillantottam szívem választottját. Odalépek hozzá, megállok előtte, ám az ő szeme megakadt ócska ruhámon. Kivár egy pillanatig, majd hideg tekintettel végigmér és szó nélkül hátat fordít.

Anyám hamarosan kivett az óvodából, a következő esztendőben pedig a Vágóhíd utcából is elköltöztünk, így többé azzal a kislánnyal nem találkoztam. A nevére nem emlékszem, s ma már abban sem vagyok bizonyos: egyszer, egyetlen-szer valóban hozzáértette-é gömbölyű, puha, meleg arcocskáját az enyémehez, vagy csak úgy odaképzelttem – mint a rám bízott s elfecsérelt filléreket a pinceablak párkányára. Ha néha eszembe jut, egyre halványuló alakját ott látom az erős, magas, sűrű dróthálós kerítés túloldalán.

Ez a kudarc nem csupán érzelmileg rázott meg, de idejekorán el is gondolkodtatott az emberi világ furcsaságairól, s valószínűleg szerepe lehetett bizonyos jelenségekkel, sokak – esetleg épp a többség – által elfogadott szabályokkal, megegyezésekkel szembeni csendes ellenállásom, lázadásaim kialakulásában. Túl messzire mutató tanulságokat ha nem tulajdonítunk is e néhány pillanatnyi jelenetnek, ám hogy máig sem érzek magamban kellő hajlandóságot – például – az öltözködési általános konvenciók elfogadására, annak feltehetően itt a gyökere – vagy legalábbis a gyökér egyik ága.

Van azonban ennek a Vágóhíd utcai időszaknak életem későbbi alakulását is alapvetően és hosszú távon meghatározó hozadéka: számos unkatestvéreim egyikétől, a nálam két évvel idősebb Balajtai Pistától megörököltem az ő kiszolgált ábécéskönyvét. E két év korkülönbség kettőnk esetében három esztendőt jelentett: én ugyanis novemberi születésű lévén évvesztes voltam, bőven volt hát időm az iskolakezdésig. Valami meséskönyv akadt már addig is a háznál (ha jól emlékszem, Tutsek Anna volt a szerzője, s anyám olvasgatott fel belőle nekem), ám egy ábécéskönyv az egészen más. „Ebből, kislám, megtanulhatsz olvasni” – adta tudtomra anyám, amidőn a kissé gyűrött, maszatos, itt-ott szárfülekkel ékes könyvet lerakta elém. – „Könnyebb dolgod lesz majd az iskolában.” Lelkes kíváncsisággal kezdtem el lapozgatni benne. Újdonságnak számított, hogy ebben el lehetett valahogy igazodni, nem úgy, mint az olvasni tudóknak szánt könyvek végeláthatatlan betűrengetegében. A külön kiemelt, nagyméretű betűk alakját könnyűszerrel felismertem s megjegyeztem, hangértékükre a mellettük álló képekből tudtam következtetni, ha pedig nagyon bizonytalan voltam felőlük, hát megkérdeztem anyámat. „Ez meg milyen betű, édesanyám? Hát ez?” S ő válaszolt, bár néha alig győzte. Ezzel a szemléltető-kérdező módszerrel egy-két hét alatt belémrögződtek az ábécé betűi. Tévesztés persze – főként a hasonló alakúaknál: b-d, m-n – előfordult eleinte, de aztán anyám kiigazításai nyomán a helyes útra terelődtem. A tudás várába vezető utamon a minőségi ugrás – a várfal el-

foglalása – egy délelőtt következett be. Anyám épp ebédet készített, én meg az ábécé J betűs fejezeténél tartván fennhangon rakom egymás mellé az egyik odaírott szó betűit: ső-a-jő-tő. Anyám térültében-fordultában megáll egy pillanatra mellettem: „Ne külön mondd a betűket, kisfiam. Olvasd egybe!” S azzal megy tovább a dolgára. „Mi az, hogy olvassam egybe?” – tűnődöm. De azért próbálgatom a magam módján, ahogy tudom: „sőa-jőtő, sőajöt-sőajt, sajt!” Nyomban hozzáolvasom a mellette álló szót is: „máj”! Nagyot kiáltok: „Édesanyám! Sajt, máj Sajt, máj!” Anyám a hangos kiáltástól összerezzenve előbb bajt sejtett s aggódva sietett oda hozzám, de mutatóujjam nyomán a könyvbe pillantva megkönnyebbülten látta: csak az írástudatlanságból kivezető ajtó reteszén sikerült kettőt moccantanom. E perctől fogva óráról órára nyiladozó tudásomat nap mint nap s lépten-nyomon kipróbáltam. Amerre csak jártam a városban anyámmal, üzlet, iparosműhely vagy közintézmény felirata nem maradt elolvasatlanul. Ügyet sem vettem rá, hogy hangos sillabizálásom olykor élénk feltűnést keltett a járókelők között: szinte megmámorosodtam tőle, hogy a világnak egy merőben új tartománya nyílik meg s válik átjárhatóvá előttem. S talán épp azért, mivel az égvilágon senki nem kényszerített rá s nem irányított – legfeljebb néha anyám figyelmeztetett egy-egy félreolvasásra vagy betűtévesztésre –, csupán a magam kedve szerint kalandozva őszre folyékonyan megtanultam olvasni. A szomjú kíváncsiságon túl bizonyára az is helyes irányt szabott haladásomnak, hogy ösztönösen s földhözragadtan írásrendszerünk természetes alapeleméből, a beszédhangot jelölő betűből indultam ki, azokat rakván-építvén egymáshoz a szavakban értelmes egészé. Az irány tehát – akárcsak a természetben – az egyszerűtől vezetett az összetett felé, s mivel a szavak szerkezeti elemeivel idejekorán tisztába kerültem, a helyesírás szabályainak elsajátításával később nem kellett túl sokat vesződnöm. (A szóképekben való olvastatás egetverő eszméje évtizedekkel utóbb vetett szikrát valamely tanügyi lángelme pihent agyában. Kétségtelen: ezzel a módszerrel közepesnél jobb képességű gyerekek körében feltűnően gyors eredményt lehet elérni, az így megszerzett tudás azonban felületes, megalapozatlan, a helyesírásra pedig nem készít fel; olyan, mintha egy ház építését a tetőzet felrakásával kezdenénk.)

Annyi bizonyos: akárhányfelé ágazott is érdeklődésem, bárminő kanyarokat – sőt: egyszer-egyszer hurkokat – vetett is a sorsom a későbbiekben, életem s törekvéseim főirányát ez a néhány kurta hónap szabta meg, midőn anyám figyelő tekintetétől kísérve – magam sem tudván, merre tartok s vajon hová jutok – átléptem, átporoszkáltam az egyelőre még ismeretlen lehetőségek új zöldhatárán. Könyvek, *igazi könyvek* kerültek a kezembe. Barátaimmá, elválaszthatatlan társaimmá váltak, öröm és tudás kiapadhatatlan forrásaivá – s talán némi vigaszul is testvértelen voltomért: velük soha nem éreztem egészen egyedül magam. Anyám – noha korai árvasága, sanyarú sorsa miatt iskolázatlanul nőtt fel – maga is igen szeretett olvasni s mindig jó ösztönrel választotta ki a nekem szánt köny-

veket. Carlo Collodi Pinocchioja, Petőfi versei tartoztak korai olvasmányaim közé. Ilyenek s hasonlóak alakították irodalmi ízlésemet, s a kedvvel olvasgatott kalandregények szintje sem süllyedt nálam J. Verne, J. F. Cooper vagy K. May szintje alá. Talán ennek az alapozásnak köszönhető, hogy a kortárs gyerekek körében oly népszerű olcsó piff-puff ponyvákat nem tudtam megszeretni. Unszólásukra bele-beleolvastam ugyan egyik-másikba, ám egy-két oldal után ráuntam s félredobtam: nem érdekelt. Amit viszont szerettem, azt éjszakánként a pokróc alá bújva is faltam, zseblámpa világánál – hogy apám meg ne lássa: égetem a villanyt.

Mindez azonban már a történet jóval későbbi része, egy másik, egy következő szülői házban.

